

مرکز پژوهش‌های مطالعات دریایی

سازمان بنادر و دریانوردی به عنوان تنها مرجع حاکمیتی کشور در امور بندری، دریایی و کشتی‌رانی بازرگانی به منظور ایفای نقش مرجعیت دانشی خود و در راستای تحقق راهبردهای کلان نقشه جامع علمی کشور مبنی بر "حمایت از توسعه شبکه‌های تحقیقاتی و تسهیل انتقال و انتشار دانش و سامان‌دهی علمی" از طریق "استانداردسازی و اصلاح فرایندهای تولید، ثبت، داوری و سنجش و ایجاد بانک‌های اطلاعاتی یکپارچه برای نشریات، اختراعات و اکتشافات پژوهشگران"، اقدام به ارایه این اثر در سایت SID می‌نماید.

سازمان بنادر و دریانوردی

گردشگری ساحلی : برنامه ای راهبردی جهت حفظ و پایداری خزر

سیدمحمد تکریمی ، کارشناس ارشد آلودگی دریا ، عضو هیأت علمی مرکز آموزش عالی

علوم شیلاتی میرزاکوجک خان گیلان

Email : itvft@itvgil.ac.ir , Mirzaedu@yahoo.com

چکیده :

دریای خزر با بیش از 850 گونه جانوری ، 500 گونه گیاهی و 400 گونه جاندار انحصاری بعنوان بزرگترین دریاچه دنیا درحد فاصل پنج کشور محاط گردیده است و دارای ویژگی‌های منحصر بفردی است که آنرا از بعد فرهنگی، علمی، اقتصادی و جاذبه‌های گردشگری در مقیاس جهانی مطرح می‌سازد. این اکوسیستم در دوره اخیر مورد تهاجم و تخریب جدی قرار گرفته است که اگر سرعت این آسیب و تهدید کند و نهایتاً متوقف نگردد نابودی آنرا سبب خواهد گردید.

رها شدن بالغ بر یک میلیون تن نفت در دهه اخیر، ورود 1620 تن فلزات سمی صرفاً از طریق رودخانه ولگا و کاهش صید انواع ماهیان بویژه ماهیان خاویاری از سی هزار تن در سال 1985 به 5672 تن در سال 1995 شاخص‌های محدودی از روند تخریب دریای خزر محسوب می‌گردد.

جاذبه‌های بیشمار گردشگری در سواحل دریای خزر فرصت مغتنمی است که می‌تواند ضمن ارتقاء جایگاه کشورمان در این صنعت (از لحاظ

جاذبه‌های گردشگری ایران جزء ده کشور اول جهان است ولی از نظر درآمد مقام نودم را دارد) با برنامه ریزی اصولی و علمی منطبق با اهداف مستتر در اکوتوریسم موجبات کمک به بقای جانداران در حال انقراض، پیشگیری از تجاوز به محیط زیست، ارتقاء فرهنگ زیست محیطی، حفظ سلامت و بهبود شرایط اقتصادی را فراهم ساخته و از تخریب و تهدید بیشتر این اکوسیستم منحصر بفرد پیشگیری نماید.

کلید واژه : اکوتوریسم ، آلودگی ، خزر

مقدمه

دریای خزر بعنوان بزرگترین دریاچه دنیا درحد فاصل پنج کشور جمهوری اسلامی ایران ، ترکمنستان ، جمهوری فدراتیو روسیه ، قزاقستان و جمهوری آذربایجان قرار گرفته است . این اکوسیستم منحصر بفرد ضمن اینکه زیستگاه گروه بزرگی از جانداران محسوب میشود به جهت حضور ماهیان خاویاری این فسیلهای زنده جانوری و همچنین وجود منابع غیرزنده ای همچون نفت، ارزش جهانی ویژه ای را به خود اختصاص داده است. این اکوسیستم بعنوان منطقه مهم شکلگیری تمدن کشورهای حاشیه خزر ارزش منطقه ای ویژه ای برای مردمان و بویژه دانشمندان منطقه دارد .

عدم اعمال مدیریت یکپارچه و بی‌توجهی به این محیطزیست حساس بویژه در یک دهه اخیر آنرا در مسیر نابودی قرار داده است. اکوتوریسم بعنوان یک صنعت نوپا امیدهایی را نوید میدهد که اگر اصولی و اساسی و در قالب یک برنامه جامع منطبق با اخلاق

زیست محیطی سامان یابد می‌تواند این سیر قهقرايي را متوقف و در گام بعدی فرصت احیا و بازسازی آنرا فراهم سازد.

مفهوم اکوتوریسم :

علیرغم رشد سریع و پیشرفت صنعت جهانگردی هنوز از اکوتوریسم تعاریف متفاوتی ارائه می‌گردد. عده‌ای آن را توریسم غیرموثر ، گروهی آن را توریسم سبز و عده‌ای آن را طبیعت گردی می‌خوانند. تامل در این واژه و اساس شکل‌گیری آن و اهداف پیش‌بینی شده در آن بیان واقعیتی جامع‌تر است و آن اینکه اکوتوریسم یک ابزار جهت توسعه پایدار است.

اکوتوریسم حقیقی یک فعالیت پرزحمت و باارزش و ماندگار است ، اگر به درستی تحقق یابد جامعه و محیط زیست از آن بهرمنند خواهد گردید . اکوتوریسم بر حفظ محیط زیست و توسعه پایدار فرهنگ و اقتصاد منطقه‌ای استوار است ، که علاوه بر حفظ محیط زیست با همه اجزاء زنده و غیرزنده کوچک و بزرگ آن ، پایدار فرهنگ و سلامت جوامع محلی را مد نظر دارد .

یک بازدید و گردش در طبیعت نمی‌تواند اکوتوریسم تعریف گردد ، بلکه هرگاه این بازدید اثرات سودمندی برای حفظ محیط زیست ، شناخت منطقه با ارزش‌های آن ، آشنایی با پوشش گروهی و جانوری و پیشگیری از آسیب به طبیعت باشد ، اکوتوریسم اطلاق می‌گردد . کمک به بقا جانداران در حال انقراض ، پیشگیری از تجاوز به محیط زیست ، ارتقا فرهنگ زیست محیطی منطقه ارتباط با مردم بومی بخشی از اهداف مستقر در اکوتوریسم است .

خلاصه اینکه تحقق عوامل پنج‌گانه زیر بعنوان مشخصات یک سفر اکوتوریسمی است .

1 - حضور در طبیعت

2 - حمایت و حفاظت از تنوع زیستی

3 - درک و فهم عمیق از عمیق از طبیعت و محیط زیست

4 - سودمندی برای جوامع میزبان

5 - ارتقا فرهنگ و اخلاق زیست محیطی

بررسی عوامل نابودی و تخریب خزر

اگر چه شناخت کلیه عوامل موثر و ارزیابی نقش هر یک از آنها یک مطالعه گسترده با مشارکت پنج کشور ساحلی بدون تعصب و صرفاً براساس تجزیه و تحلیل و داده‌های بدست آمده را طلب می‌کند اما بدون تردید با نگاهی به گزارشات، مقالات، همایش‌ها و حتی با سفر به مناطق ساحلی خزر در هریک از پنج کشور می‌توان نشانه‌هایی از عوامل مخرب را شناسایی کرد که بعنوان مثال:

1 - آلودگی نفتی:

به اعتقاد بسیاری از دانشمندان تعداد آلاینده‌های مصنوع دست بشر به عدد صنایع و کلیه نشانه‌های تمدن ماشینی می‌باشد اما آلودگی نفتی در خزر یک واقعیت ملموس است. در طی ده سال گذشته حدود 100 میلیون تن نفت از بستر دریای خزر استخراج گردیده است که حدود یک میلیون تن از آن با آب دریا مخلوط شده است. تنها از رودخانه کورا در آذربایجان سالیانه 75 هزار تن مواد معلق نفتی و آفتکش وارد خزر می‌شود و گزارش‌هایی وجود دارد که تا شعاع 70 کیلومتری درون دریا در باکو اثری از فیتوپلانکتون‌ها مشاهده نمی‌شود. محققان در شهر اکتا و قزاقستان اعلام کرده‌اند که در بعضی از مناطق دریای خزر تا 11 برابر بیشتر از حد قابل تحمل موجودات زنده به مواد نفتی آلوده هستند.

2 - صید آلودگی ناشی از فاضلاب‌های کشاورزی، صنعتی، انسانی

رشد جمعیت شهرهای ساحلی دریای خزر، گسترش و توسعه صنایع و راه‌اندازی شهرک‌های صنعتی متعدد در مناطق نزدیک به ساحل، استفاده بی‌رویه از سموم و آفتکش‌ها، مولفه مخرب دیگری را بر خزر تاثیرگذار کرده است که عملاً مناطق ساحلی، مصبها، تالاب‌ها و رودخانه‌های ورودی به خزر را به شدت آلوده و آنها را

بعنوان يك زيستگاه و ذخيرهگاه از ارزش تهيه نموده است ، ورود اين حجم فاضلاب كه بطور روزانه در افزايش است نشانه هاي مشخصي را در آلودگي خزر و سيرهقرايي آن ايجاد نموده است كه به آساني با تفرج در مناطق ساحلي حتي در برخي از مناطق تغيير در رنگ آنها را مي توان تشخيص داد. وجود 130 رودخانه منتهي به خزر با حجم ساليانه 300 cubkm يك عامل بسيار نگران كننده در نابودي خزر محسوب ميشود فقط رودخانه ولگا 95 درصد آلاينده هاي شيميايي شامل 145000 تن نفت ، 1353 تن فنل و 1620 تن فلزات سمّي را وارد دريا مي كند .

3 - صيد غيرمجاز و بيرويه

1381	1380	1379	1378	1377	1376	1375	1374	1373	1372	شرح
642	870	1000	1000	1200	1300	1600	1500	1700	1710	ماهيان خاوياري
26000	45180	87000	95000	85000	60400	57000	41000	51000	28730	كيلكا
16200	16500	19000	14000	15300	14500	15500	15800	17000	22328	ماهيان استخواني

عدم اعمال مقررات و عدم كارايي سيستم هاي كنترل و نظارتي در كنار شرايط بد اقتصادي و تراكم زندگي ساحلنشيني و خلاصه ، نبود فرهنگ و اخلاق زيست محيطي در يك ستراتژيك ناصواب موجبات هجوم به منابع زنده خزر را فراهم ساخته است . از نتايج عمومي اين هجوم نابودي ذخاير زنده كلييه آبزيان علي الخصوص ماهيان خاوياري

است که بدلیل ارزش اقتصادی در صید غیرمجاز جایگاه ویژه‌ای دارند تقریباً 85 درصد ماهیان خاویاری و 95 درصد خاویار دنیا از این دریا تامین می‌گردیده است. بررسی آمارهای صید ماهیان خاویاری نشان می‌دهد که صید این گروه از ماهیان از 30000 تن در سال 1985 به کمتر از 5672 تن در سال 1995 رسیده است. به همین ترتیب روند نزولی ادامه یافته و آمار صید طی سالهای 1378 تا 1383 در کشورمان این شتاب سقوط را نشان می‌دهد.

جاذبه‌های گردشگری در خزر :

سواحل این اکوسیستم منحصر بفرد در پنج کشور محاطکننده آن جاذبه‌های گردشگری بی‌شماری دارد که می‌تواند کانون توجه گردشگران دنیا را به خود جلب و تمام ایام سال شاهد حضور آنها باشد. تالاب‌ها، رودخانه‌های زلال، ساحل ماسه‌ای، جنگل‌های حاشیه ساحل، بازارچه‌های محلی حیات جانوری و گیاهی متنوع، صنایع دستی، آثار تاریخی، دریاچه امن و بی‌خطر برای شنا از یکطرف، کوچ پرندگان و مهاجرت ماهیان از سوی دیگر بخش کوچکی از جاذبه‌های گردشگری است که بیان و نوشتار آن هیچگاه زیبایی و جاذبه آنرا نمی‌توان توصیف نماید و صرفاً با حضور در این عرصه خدادادی آنهم در فصول متفاوت می‌توان آنرا درک کرد، با آن زندگی کرد و آنرا حفظ نمود.

هرگاه فقط مهاجرت تولیدمثلی ماهیان را در فصل بهار در کنار رودهای منتهی به دریا به نظاره نشینیم می‌توان طبیعت را از دریچه کوچک اما زیبا نگریست و تلاش موجودات برای حفظ بقا را مشاهده کرد و آنگاه بی‌اختیار به این باور خواهیم رسید که در پیشگیری از انقراض آنها و این ذخایر ژنتیکی تلاش کنیم و تنوع زیستی آن را حفظ نمائیم و این باور هنگامی بیشتر قوت می‌گیرد که گله‌های بچه ماهیان را در فصلی دیگر درحال کوچ به ماوای اصلی یعنی دریا نظاره‌گر باشیم به‌همین روی می‌توان صدها فعالیت حیاتی را میان موجودات این منطقه به‌نظاره نشست و آنها را از بعد

علمی - زیباشناختی - انس با جانداران ، توجه به محیطزیست و . .
. ارزیابی نمود .

مکانیسم تاثیرگذاری اکوتوریسم در حفظ خزر

اگرچه بدون تردید اکوتوریسم نیز همانند هر فعالیت دیگری می‌تواند اثرات مثبت و منفی را بر محیطزیست ایجاد نماید اما قابل پیش‌بینی است که براساس یک طرح جامع و با رعایت اصول علمی و نظارت صحیح به اجرا در آید می‌تواند نقش ارزشمندی را در پیشگیری از نابودی و تخریب ایجاد نماید .

پیش‌شرط رشد این صنعت و ورود گردشگری مباحث زیبایی شناختی است فلذا هرگاه مقرر گردد این صنعت رواج یابد سازمانهای دولتی و غیردولتی می‌بایستی از پراکندن زباله و تخلیه فاضلاب به دریا جلوگیری نمایند و این زیرساخت اولیه خود سرآغاز احیا و بازسازی دریا خواهد بود .

طراحی اقامتگاه‌ها براساس ارزیابی زیست محیطی منطقه و پیش‌بینی شرایط بهداشتی گام دیگری در جهت جلوگیری از ساخت و سازهای غیر اصولی و غیربهداشتی و مانعی برای پیشروی در حریم دریا و یا ساخت و ساز در مناطق حساس ساحلی بوده فلذا از شدت تخریب خواهدکاست .
ارتباط گردشگران با بومیان و انتقال فرهنگ زیست محیطی مکانیسم دیگری است که موجبات کاهش اثرات مخرب افراد بومی را به همراه خواهد داشت .

اثرات مفید و مثبت اقتصادی ناشی از حضور گردشگران مولفه‌ای بسیار مهم در حمایت از محیطزیست خواهدبود . بررسی سازمان جهانی گردشگری نشان‌دهنده ارزش افزوده‌ای معادل 100 درصد در این صنعت بوده که برابر آمار در سال 2000 درآمدی معادل 476 میلیارد دلار عاید کشورهای مختلف کرده‌است و تقریباً از هر 16 شغل یک مورد بطور مستقیم و یا غیرمستقیم به گردشگری وابسته است که زمینه اشتغال 200 میلیون را در سراسر جهان فراهم کرده است .

پیش‌بینی می‌شود تا سال 2020 تعداد جهانگردان 1600 میلیارد بالغ گردد که می‌تواند 50 درصد معضل اشتغال کشورهای درحال توسعه را

رفع کند اگر چه از لحاظ جاذبه‌های گردشگری ایران یکی از ده کشور اول جهان محسوب می‌گردد ولی از نظر درآمد مقام نودم با درآمدي حدود پنج صدم درصد دارد .

بنابراین ایجاد شغل و درآمد جهت ساحل‌نشینان عامل بازدارنده‌ای خواهد بود که ضرورت صید قاچاق و نابودی ذخایر را کاهش داده و آنجائیکه حفظ درآمد مرهون حضور گردشگر و این حضور مستلزم حفظ محیط‌زیست و جاذبه‌های آن خواهد بود در نتیجه افراد از هر گونه تخریب و نابودی جلوگیری خواهند کرد .

بحث و نتیجه‌گیری:

گسترش زندگی ماشینی بهبود وضعیت اقتصادی ، فشارهای زندگی شهری زمینه‌های رشد صنعت گردشگری محسوب می‌گردند که آنرا از بررسی آمار چند دهه اخیر می‌توان تشخیص داد، بنابراین تدوین و طراحی برنامه جامع گردشگری در مناطق ساحلی خزر با توجه به جاذبه‌های بیشمار حضور گردشگران را به این منطقه موجب خواهد گردید که این حضور با تاثیرات اقتصادی و فرهنگی مانع از تخریب محیط‌زیست و نابودی ذخایر و جاذبه‌های طبیعی خواهد بود .

به اعتبار دیگر با توسعه صنعت گردشگری يك سپاه عظیم غیررسمی متشکل از گردشگران و افراد بومی تشکیل خواهد گردید که بنابر اعتقاد ، فرهنگ و اخلاق زیست محیطی ، علاقه به طبیعت و یا امرار معاش و حفظ درآمد ، مانع و رادع هر رفتار و عملکرد ضد زیست‌محیطی شده فلذا این نظارت مسئولانه از هر نیروی وظیفه‌مند رسمی قوی‌تر و مسئولانه‌تر با تخریب و عوامل مخرب مقابله کرده و در جهت احیا و بازسازی تلاش خواهد کرد .

پیشنهادهات

از آنجائیکه اکوسیستم‌های ساحلی بعنوان مناطق حساس زیست‌محیطی محسوب می‌گردند فلذا لازم است با رعایت نکاتی اکوتوریسم مسئولانه و پایداری را رواج داد که اثرات مخرب آن به حداقل رسیده و موجبات بازسازی و احیا را فراهم نماید فلذا :

1 - با ارزیابی دقیق ، طرح جامع گردشگری ساحلی در حاشیه خزر جهت پنج کشور طراحی گردد .

2 - جاذبه‌های گردشگری شناسایی و اطلاع‌رسانی مناسب انجام پذیرد بویژه اینکه با بهره‌گیری از تکنولوژی نوین در عرصه اینترنت این بازاریابی و تبلیغ تسریع و تسهیل گردد .

3 - زیرساخت‌های لازم جهت تامین امکانات و فراهم ساختن شرایط مطلوب تهیه گردد .

4 - سازمانهای غیر دولتی فعال با اعتقاد به حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار و ارائه خدمات گردشگری گسترش یابد .

5 - سیستم نظارتی دقیق جهت کنترل در روند پیشرفت صنعت و حفظ محیط‌زیست اعمال شود .

6 - سازمانهای علمی و پژوهشی منطقه‌ای و بین‌المللی نسبت به مطالعات مستمر از روند توسعه این صنعت و روند احیا محیط‌زیست در منطقه فعالیت نمایند .

7 - اخلاق و فرهنگ گردشگری در منطقه نهادینه گردد و دیدگاهها نسبت به گردشگر تغییر یابد تا بازار پایداری برای گردشگری شکل گیرد و هر گردشگر در مراجعت به موطن خود مبلغ و تشویق‌گر سفر به این منطقه شود .

Coastal Tourism: Strategic Plan for Caspian Sea Preservation and Stability

S M Takrimi

Faculty Member of Mirza Kouchak Khan Training Center

itvft@itvgil.ac.ir

mirzaedu@yahoo.com

Abstract:

The Caspian Sea, having more than 850 animal species, 500 plant species, and 400 exclusive living species, has been considered as the largest lake in the world restricted by five countries. It has unique characteristics which propose it at world scale from cultural, scientific, economic and tourist attraction dimensions. In the recent age, this ecosystem has been attacked and seriously destructed and if the damage speed won't be stopped or decelerated, it will cause in complete destruction. Releasing more than one million tons of oil in the recent decade, the influx of 1620 tons of toxic metals by the Volga River, and decrease of fishing various fish species specially Sturgeon from thirty thousand tons in 1985 to 5672 tons in 1995 are some of the indexes of Caspian Sea destruction process. Abundant tourist attractions in Caspian Sea coasts are good opportunities which, other than promoting the place of Iran in this industry, help in survival of organisms which are subject to extinction, preventing the environment destruction, promoting the environmental culture, preserving the health, promoting the economic condition and preventing more destruction of this unique ecosystem with scientific and fundamental planning in accordance with the ecotourism purposes.

Key words: Caspian Sea, ecotourism, pollution